

خویندنه وهیه کی نیوان دهقی شیعری سازی ناساز

شهلا دهباغی
(سوئد)

باله سووتاهه کانی پهروانهم
شووشه بادهی بهتالی مهیخانهم
چله ریحانی دوره دیراوم
سازی ناسازی هه لپه سیراوم
تکه ئاونگی سهه گه لای زهردم
خهسته و دههرداری چی دهردم
ئاخرین تیشکی خوری پاییزم
شاعیری پیری تووره و زیرم
چۆن ده توانم به تو بلیم من چیم؟!
خۆم گومانم ههیه که ههم یان نیم!؟

پیشه کی

چهند سالیک له ههولتیر له کاتی خهلات کردنی
شاعیری پایه بهرز ماموستا هییدی، شاعیر دهچیتته پشت
بلندگۆ و دهفه رموی: ده لاین مردوو که مرد لینگی درێژ
دهبی، هیمن کۆچی کرد و لینگی ههه درێژ نه بوو. نه و
خهلاته دهبا به هیمن درابا، هیمن دهبا چی دیکه ی بو
نه ته وه که ی کردبا تا قه دری گیرابا؟ (نه قل به ناوه روک)
به راست هییدی گوته نی هیمن دهبا چی دیکه ی بو
نه ته وه که ی کردبا زیاتر له پاراستنی زمانی کوردی،
ئاواره بی و ده ربه دهه ری له پیناو سهه ربه رزی نیشتماندا،

سازی ناساز
بولبولی بالشکاو و هختی گولم
ههه شه پۆلان ده دا دلی له گولم
کوردی به ندیی به یانی نه ورۆزم
گری گرتوه دهروونی پر سوۆزم
موغی بی ناگری شهوی یه لدام
چاوپتی چاره نووسی ناپه یدام
کهوی بی دهنگی نهویه هارانم
گولتی بیتهنگی چاو له بارانم
کونجی جی ژوانی چۆل و خامۆشم
سپهه ری نازه نینی ره شه پۆشم
دهستی به ربووی کچی گه پری شاییم
ههستی خنکاو لای سهو داییم
کیتی گۆری شه هیدی گومانوم
تاکه داری کپووزی بی ناوم
دهفته ری شیعری شاعیری رووتم
شه می سهه گۆر و داری تابوتم
کونی گیراوی کۆنه شمشالم
خهونی ئالۆز و خاتیره ی تالم
ژیه مۆی ناگری به یانانم
باوکی فرمی سک و کوری ژانم

هیمن

جیخستنن بیریۆکهی ئینسانگه رایب، نازادیخوازی و داد، خه ملاندنی ههستی نه ته وهی، نرخدانان بۆژن و کهرامهتی و پاراستنی مافی ئینسانی ئه و؟ ئایا ئه مانه بهس نه بوون بۆ گه ورهیی هیمن؟

سه ره رای ئه و پرسبیاره دلّم به وه خۆشه که هیمن له و شاعیرانهیه ئه گه رچی نه ریتی سیاسی ئه و جوۆری که دهبا، قه دربان نه گرت و تا زیندانی حزبیش رۆبیشته، به لّام له ناو کۆمه لانی به رینی خه لکدا، هه میشه خۆشه و یست بوو، رازی ئه و خۆشه و یستییهی له لای ژن و پیانو، گهنج و پیری کورد چیه؟ ئه و پرسبیاره ده کرئ زۆری له سه ر بوتری، به لّام ئه م نووسراوهیه جیگای ئه م باسه نییه، ته نیا ئه وه نده ده لّیم که هه ر ئه و خۆشه و یستییه بۆته هۆی ئه وهی زۆر شیعر و هه لبه ستی هیمن سینه به سینه له به رده کرین و له خۆشی و ناخۆشیدا، به بزه و فرمیسک ده گوتینه وه، هه موو نیشتمان په روه رتیک، هه ر نه بی هه ر تاراوگه نشینیک که بیر له خاک ده کاته وه، به دلّنیاییه وه "ئه من ئه ی نیشتمان تۆم هه ر وه بیره"ی دیتته وه یاد.

ئه گه ر هیمن هیچ شیعرێ دیکه ی بیجگه له تۆم هه ر له بیره، ناله ی جو دایی، عیشق و نازادی، ئیواری پاییز، فرمیسکی رنو و سازی ناسازی نه گوتبا، به رای من دیسانه که ده یوانی به و چهند شیعره له ریزی شاعیرانی گه وره ی کوردا جیی خۆی بکاته وه. که م نین ئه وانیه که ته نیا به چهند گۆزانی، چهند شیعر، چهند وینه ناوی خۆیان بۆ هه میشه له ناو کولتوری نه ته وه که یان تۆمار کردوه.

بابه تی سه ره کی ئه م لیۆکۆلینه وه یه، شیعرێ سازی ناسازه. شیعرێکی کورت، به که مترین ئارایش و تیفتیفه ی ئه ده بی. شیعرێکی کورت، به لّام هه لگه ری زیاترین په یام له ریگای نیشانه و ویکچوون.

سالی ۲۰۰۷، له لیۆکۆلینه وه که ی خۆم له کاتی ده رس خۆپندن بۆ ماجستییر له زانکۆ له سه ر شیعرێ ناله ی جو دایی هیتدییک بابه تم له ناله ی جو داییدا و رووژاند، به لّام هه میسان پیوایه که له ناو شیعره کانی هیمن دا سازی ناساز (۱۹۷۵)، هه شته مین شیعر له دیوانی ناله ی جو دایی، (۱۹۷۹، به غدا، لاپه ره ی ۴۰ تا ۴۱)، به به راورد له گه ل شیعره کانی دیکه ی شاعیردا ده کرئ بگوتری که سه ره رای کورت بوونی، کاملترین شیعرێ

شاعیره. دیاره به رای تاکه که سه ی خۆم جوانترین شیعرێ شاعیریشه. له م کورته نووسینه دا هه ول ده دم زیاترین باسم له سه ر "ته واو / کامل بوون"ی سازی ناساز بی و زیاتر له گه ل خۆپنه رانی ئه م بابه ته دیالۆگ بکه م.

بۆ هه لسه نگاندنی شیعرێ (سازی ناساز) بیرم له زۆر میتود کرده وه تا به باشترین شیوه په یام و ناوه رۆکی ئه و شیعره بناسین. سه ر ئه نجام شیواوترین میتودی خۆپندنه وه بۆ ئه م شیعره، خۆپندنه وه یه کی نیوان ده قی / بینامنتی - فه لسه فی - فیمینیستی به شیوا ده بینم.

ساغبوونه وه یه کی یه کلاکه ره وه یی له سه ر چه مکی جوانی نییه و ئه و چه مکه له ئیستیتییک / جوانناسیدا زیاترین مشتومری له سه ر ده می کۆنه وه تا ئیستا له سه ره. ئه گه ر لای فه یله سووفه کانی ئانتیک شیعر ده با نمایشیتیکی موزیکالی با، ئه وه له دنیا ی فه لسه فی ئه فلالتوون به ره و "اعلا" رۆبیشتن گرینگ بوو. ئه فلالتوون پیوایوو بۆ هه ر شتییک که له جیهانی زه مینیدا ده بیینین، ئیده یه ک له وه بری جیهان هه یه. ره نگه ئه وه بۆ شیعر به جوۆریک راست بی که شیعر له وه بری ژبانی رۆژانه ی شاعیره وه، واته له خه یاله وه دی و دواتر له ریگای زمانه وه فۆرموله ده کرئ، به لّام له بیرمان نه چئ که به پیتی ده روونشیکاری و پسیکۆئانالیتیکیته کان ئه زموونه کانی ژبان به شیکی

هه ره گرینگی دهقه کانن. دهق رهوانی شاعیره، یان رهوان دهبیته دهق.

۱- جوانی چیه؟ شیعری جوان چیه؟

ئو پرسیارانه تا رادهیه کی زور وه لامه که یان ریژه بیه. ئو دهقه لای خوینه ریگ / که سانیک جوانه، رهنگه لای تاک / گروو پیک دیکه به بهراورد له گهل دهقیکه تر، یان هه لسه نگانندی هه مان دهق جوان نه بی. رهنگه هه کهس چهند شیعریکی شاعیریکی پی جوان / جوانترین بی، له کاتیگدا کهسانی دیکه شیعریکی تریان پی باشرین شیعری شاعیر بی. زهوق و سه لیکه، باگراوندی ئه ده بی، توانایی هه لسه نگانندی دهقی ئه ده بی، خوینده واری و... تاد ده توانن له هه لسه نگانندی خوینهر وه که سوچیکتی چالاک رول بگیرن. ئیدی له وه گهری که هیندیک خوینهر و ره خه گر به پی "با" و نرخی رول دهق / شاعیر یان خوش دهوی، یان خوش ناوی و به و پییه بریار له سه ره دهق ده دن. دیاره ئو جو ره بریار دانه، ناتوانی تا سه ر بژی، چونکه هه میسه که سانیک دیکه پهیدا ده بن تا دووباره دهقه کان بخویننه وه و دووباره مانایان بکه نه وه.

سه ره رای ئه مانه، ئه وی ئه مرۆ جوانه، رهنگه دوینی جوان نه بو بی هه ره چون ژنانی سه دهی ۱۷ به هوی له شولاری قه له وه وه جوان پیناسه ده کران، ئه مرۆ که مه ری ناسکی شل باوه. ئه گهر تا دوینی "سینگی ده لیتی به فری کوستانه" به جوان ده دیترا، ئه مرۆ خه لک پاره ده دن که پیستیایان برۆنزی بکه ن، به لام یه ک شت له ره وتی میژوودا به رده وام گرینگ بووه: ئیمه بو ناسینی زور چه مک ده گهر پیننه وه سه رده می کون، بو جوانیسه که ی ئه دو نیس که ئو کات خودایان به رده وام دهسته ویه خه بوون تا ده سه لاتی خو بان بپارین، که واته ئیمه به رده وام ئاور له رابوردو ده دینه وه، به دوای جوانیدا ده گهر پین تا ههستی پی بکه یین، دووباره فورمی پی بده یین و دووباره مانای بکه یینه وه.

۲. تیوری و میتود:

جولیا کریستیفا پاش بنیادگه ریخواز، له سالی ۱۹۶۶ چه مکی "نیوان دهقی" هینا ناو زانستی ئه ده ب و زمانناسی / زمانه وانی بو خویندنه وهی دهق / رهوان. به رای کریستیفا هیچ دهقیک به ته نیا بوونی نییه و هه موو دهقه کان له په نای یه کتر، له ناو یه کتر، به دوای یه کتر له

پیوه نیدان. دهق له هه لومه رح / به ریه ک که وتندا ده نووسری و هه میسه ده کری له گهل دهقه کانی دیکه بهراورد بکری. له روانگی جولیا کریستیفا وه دروست بوونی سوچیکت و خودی شاعیرانه له دیالوگ له گهل دهقه کانی دیکه دا ده خولقییت و کاریگه ری دهقه کانی پیشتر و سه رده می له سه ره.

ئه گهر ئو تیورییه ی کریستیفا بو خویندنه وهی دهقه کان به قهرز و هرگرتن، به مانای ئه وه یه که هه ره دهقیک کارتیکه ری دهقه کانی تری له باری روحی، رهوانی و کولتوری له سه ره، واته له نیوان دهقه کاند، دهقی تازه شکل ده گری. هه موو دهقیک وه ک پولیفونیه ک له دهقی جو راو جو ر، ئو تواناییه به دهنگی شاعیرانه ده دا که بیته شاهیدی میژووی.

هه ره ها به رای کریستیفا زمان هیترۆژینه و هه لگری تایبه تمه ندی هه ره دوو جنس، واته خود نه ک له ناو نه زمی زمانی و کولتووردا، به لکو زووتر له پیوه ندی سیمیوتیکی نیوان دایک و مندالدا دروست ده بی. ئو کاته ی که مندال له زگی دایکیدا گوپی له ریتم و دهنگی دلی دایکه. خودی شاعیرانه خودیکی ئالوز و له گوراندایه و زمان بو شاعیر ته نیا سیستم و هیما نییه، به لکو هه لگری جهسته ی دایکانه، سیمیوتیک / ره میسه که به رانه ره له گهل سیستم. زمان ته نیا "زانین" نییه، به لکو هه ست، ریتم، ئاههنگ و گهرمییه. هه موو دهقیک وه ریگرتانی نه زمونه کانی سوچیکته و بنیادی زمان و رهوان ده گوری. هه ست، زیاه له و ره مزی نیو دهق له توخمی دایکانه یه و مانا ده دنه دهق. شاعیر له سیستمی زماندا دیتته دهر و ده چیتته ناو دنیای ره مز.

۳- هیرمینوتیک وه میتودی خویندنه وهی دهق:

هیرمینوتیک باس له کردنه وهی تیکست / دیارده ده کات بو دۆزینه وهی په یام، نیشانه و مانای تازه. ئاندیش ئولسون له سه ره ئو باوه ریه که وه لامیکی ته یارمان بو دهق نییه. ئولسون (Den Okända tex- ten, Olsson. 1998) وه ک گادامیر خویندنه وهی دهق به دیالوگ ده بی. خویندنه وهی دهق ئه گهر چی وه ک باز نه یه که، به لام ئیمه ته نیا گومانیک ده که یین، ئیمه پیوه ندی و دژایه تی "گشت" و "پاژ / جزء" له دهق دینینه بهر روشنایی و له دیر و به شه کان / پاژ، به ره و مانای گشتی / کل، ده رۆین. کاتیک ئیمه دهقیک

دهخوینینه‌وه، هه‌ول دده‌بین که لیکدانه‌وه‌یه‌ک هه‌لینجین که ئەو خویندنه‌وه‌یه به مانای خویندنه‌وه‌ی کۆتایی و تاکه خویندنه‌وه نییه. هه‌میشه توانایی ئەوه هه‌یه که مانای تازه بدۆزینه‌وه، به‌تایبته ئەو که‌سانه‌ی که ده‌دهخویننه‌وه، جیاوازی و پیشینه‌ی جیاوازیان هه‌یه و به توانایی کولتووری و پیش زه‌هنیه‌تیک که هه‌یانه له خویندنه‌وه‌ی ده‌قدا به‌شدارن.

هیرمینۆتیک وه‌ک میتودی لیکۆلینه‌وه‌ی ده‌ق هه‌ول نادا به‌ حه‌قیقه‌تی ره‌ها بگات، به‌لکو ته‌نیا مه‌ودای تیگه‌یشتن و خویندنه‌وه‌ی ده‌ق فراوانتر ده‌کات، چونکه بواری تیگه‌یشتنی جیاوازی له ده‌ق هه‌میشه هه‌یه. به‌رای ئولسوۆن، خویننه‌وه‌ی کاتی خویندنه‌وه‌ی ده‌ق کۆنتیکست/ دۆخی نووسه‌ر ره‌چاو بگات. ئیمه هه‌رچه‌ند له لیکۆلینه‌وه‌دا بمانه‌وئ بچ لایه‌ن بین، به‌لام دیسان وه‌ک سوۆجیکت ده‌ق ده‌خوینینه‌وه و شی ده‌که‌ینه‌وه. (ئەو به‌شه له لیکۆلینه‌وه‌که‌ی خۆم له‌سه‌ر ناله‌ی جودایی ۲۰۰۷، وه‌رگیراوه.)

۴- شاعر له روانگه‌ی ئیلیه‌ته‌وه:

ئیلیه‌ت (۱۸۸۸-۱۹۶۵) له "ده‌باره‌ی شاعر، ۱۹۵۸" دا ده‌نووسی له شاعریکدا ده‌کرئ په‌یامی زۆر زیاتر له‌وه هه‌بچ که شاعیر ویستوو‌یه‌تی باسی بگات. شاعر کارکردی کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه و کاتیک باس له کارکردی شتیک ده‌که‌ین، بیر له‌وه ده‌که‌ینه‌وه که ده‌با چ کارکردیکی هه‌با، نه‌ک ئیستا چ کارکردیکی هه‌یه. ده‌توانین بلێین ئەگه‌ر شاعریک له رابوردوودا کارکردیکی نه‌بوو، له داها‌تووشدا ناتوانی هه‌بچ.

ئیلیه‌ت به‌رده‌وام ده‌بچ و له نیوان کارکردی گشتی و کارکردی تایبه‌تی شاعر جیاوازی داده‌نت. به‌رای ئیلیه‌ت، شاعر ده‌توانی ئامانجی ئاگایانه و به‌ به‌رنامه‌ی هه‌بچ. له فۆرمی سه‌ره‌تایی/ پریمی‌تی‌دا ئامانج‌که‌ روون بوو، بۆ وینه‌ نمایشه‌کانی ئایینی زه‌مانه‌کانی دوور، یان سیرمۆنییه‌کانی یۆنانی کۆن که له‌باری پراکتیکیه‌وه کارکردیان هه‌بوو. له سه‌رده‌می مودێرنی شاعریدا ئەو کارکردانه به‌ شتیه‌یه‌ک هه‌ر ماون، به‌لام فۆرمی دیکه‌ی نووسین بۆ هیندیک بواری زیاتر به‌کاردین. ئیمه ده‌توانین به‌رده‌وام باسی کارکرده جیاوازه‌کانی هه‌ر کام له شاعیری فه‌لسه‌فی، سیاسی، په‌روه‌ده‌یی، ئایینی، درامایی بکه‌ین، به‌لام باسی کارکردی شاعرمان ده‌ورلێدای و

باسمان نه‌کردبچ، هیندیک جار خه‌لک شکیان له شاعریکه که ئامانجیکی تایبه‌تی هه‌یه و ده‌لێن ئەمه شاعر نییه، ره‌نگه‌ دیریکی زۆر خراب بۆ ماوه‌یه‌ک بتوانی له‌لای خه‌لک گرینگ بچ، به‌لام شاعیری راسته‌قینه، ته‌نیا بۆ ماوه‌یه‌ک له لای خه‌لک زیندوو نییه، به‌لکو دواتریش هه‌ر ده‌مینیته‌وه.

به‌رای ئیلیه‌ت هه‌موو گه‌لیک ده‌بچ شاعیری خۆی هه‌بچ، چونکه شاعر مانایه‌کی تایبه‌تی بۆ کۆمه‌لگا هه‌یه، ته‌نانه‌ت بۆ ئەوانه‌ی که شاعیریشیان خۆش ناوئ. ئەگه‌ر له قوتابخانه‌ ناچاربچ به‌ زمانیکی تر دهرس بخوینی، به‌لام فیر نه‌بی به‌و زمانه‌ هه‌سته‌کانت باس بکه‌ی، ئەوه زمانه‌که‌ی تر فه‌رامۆش نه‌کراوه و له ریگای شاعر هه‌ر ده‌گه‌رته‌وه، چونکه شاعر زمانی هه‌سته. ده‌کرئ بیریک به‌ زمانیکی دیکه وه‌ک خۆی بنووسرته‌وه، به‌لام نه‌ک هه‌ست.

هه‌ست له ریگای زمانی خه‌لکه‌وه به‌ باشتین شیوه‌ ده‌رده‌بردئ، واته‌ زمانی هاوبه‌ش، ریت، پیکهاته، ئاهه‌نگ له زمانی هاوبه‌شی خه‌لکدا خۆیان ده‌نوین، کاتیک باسی هه‌ست له شاعریدا ده‌کرئ، مه‌به‌ست ئەوه نییه که شاعر نیاز و پتوه‌ندی به‌ هزر، بیر و ئینتیلیکت نییه، به‌لکو مه‌به‌ست ئەوه‌یه که ده‌رپینی ئاگایی ئینسانه‌کان بۆ قوولترین هه‌سته‌کان له ریگای شاعر و زمانی خۆیان. ئەوه‌ش به‌و مانایه نییه که شاعر ته‌نیا له چوارچێوه‌ی هه‌ستدا ده‌مینیته‌وه.

ئەگه‌ر شاعیریک چه‌ند خویننه‌ری جددی له سه‌رده‌می خۆیدا هه‌بچ، ئەوه له داها‌تووشدا هه‌ر خویننه‌ری ده‌بچ. شاعر له دیرخایه‌ندا بۆ زمان، هه‌سته‌کان، تاکه‌که‌س، هه‌موو هاوولا‌تیه‌ک، نه‌ته‌وه‌یه‌ک، چ ئەوانه‌ی شاعر ده‌خویننه‌وه و شاعرمان خۆش ده‌وئ، چ ئەوانه‌ی شاعر ناخویننه‌وه، گرینگه و کاریگه‌ری هه‌یه.

کاریگه‌ری شاعر له‌سه‌ر خه‌لک نا‌پروون و نا‌راسته‌وخۆیه و نیشاندانی سه‌خته، وه‌ک فرینی بالنده‌یه‌ک به‌ ئاسمانی شیندا که دوورتر و دوورتر ده‌بیته‌وه. شاعر کاریگه‌ری له‌سه‌ر نه‌ته‌وه و زمان و هه‌ست هه‌یه. ئەو زمانه‌ی ئیمه قسه‌ی پیده‌که‌ین له ناخیدا شاعیران پریری له‌سه‌ر ده‌دن، به‌لام ئەو قسه‌یه هه‌روا ساده نییه، چونکه کولتور زۆر پیچۆیلۆچتره له‌وه و شاعر پتوه‌ندی به‌ زمانی خه‌لکه‌وه هه‌یه.

یه که مین ئه رکی شاعیر راگرتنی زمانه. شاعیر شتیکی نییه جگه له زمانی خوئی که له ده و روبه ری قسه ی پیده کری، ئه گهر زمانه که له پیشکه وتندا بی، ئه وه به قازانجی شاعیره، ئه گهر نا شاعیر ده بی هه ول بدا باشترین که لک له زمان وه ریگری. شاعر ده توانی جوانی زمان را بگری، زمان وه پیش بخات و بیته که رهسته یه کی ورد بو ئامانج.

به لام زمانی خه لک دوور له نه ته وه کانی دیکه نییه. ئیلیهت پییویه که ئه ده بیات له کونه وه تا ئیستا و کولتوره جیا وازه کان کاریگه ربیان له سه ر یه ک دانا وه، ته نانهت یونانی کۆن کاریگه ری له میسر و ئاسیا وه رگرتووه. کولتور به ته نیایی بوونی نییه. به پیچه وانه وه له ره وتی میژوودا ئه ده بیاتی گه لان کاریگه ربیان له سه ر یه کتر هه بووه و که لکیان له یه کتر وه رگرتووه و فره چه شنی ئه ده بییان دروست کردووه. (Om Poesi. Stockholm, 1958)

۵- شیکردنه وه:

بو ئانالیز/ شیکردنه وه ی شاعیری (ساز) ناساز که لک له میتودی هیرمینوتیک وه رده گرم. شیکردنه وه دیر به دیر، واته له "جزء/ پاژ" بو "گشت/ کل" ده بی و په یام و مانا شاراوه کانی ناو دیره کان دینه بهر باس. دیاره ئه م خوتندنه وه یه حه قیقه تیکی ره ها نییه و ده کری که سانی دیکه خوتندنه وه ی دیکه، ته نانهت دژ به خوتندنه وه ی میان هه بی. لیکدانه وه / خوتندنه وه ی (ساز) ناساز) به ده ره له دۆخ/ کۆنتیکستی ژبانی شاعیر نابج و منی خوتنه ره هه ول ده ده م خۆم بخه مه هه مان دۆخ/ کۆنتیکست که شاعیر شاعیره که ی تیدا نووسیوه.

که باس له ده ق ده کری، مه به ست هه م ده قی نووسراوه یی خودی ماموستا هیمن و شاعیر/ نووسه رانی دیکه یه و هه م میژوو وه ک ده ق. تیکه ه لکیشی ده قه کان، کاریگه ربیان له سه ر یه ک، واته خوتندنه وه یه کی نیوان ده قی، یه ک له ئامانجه کانی ئه و نووسینه به، ئینجا به راوردیک له گه ل شاعیریکی پیشتری شاعیر (نالهی جو دایی) ۱۹۷۴ دووه مین شاعیر له دیوانی نالهی جو دایی ۱۹۷۹ ده کریت.

هه ره ئه و جو ره ی له پیشه کیدا باس م کرد، ساز) ناساز

له روانگه ی منه وه شاعیریکی "نه واو" ه. بو ته واوه؟ ئه و پرسیاره ش له چه ند روانگه یه کی فه لسه فی، نه ته وه یی، دله کوته کانی تاک و جیندیری وه لام ده دریتته وه.

خوتندنه وه یه کی هیرمینوتیکی

له خوتندنه وه یه کی ئاسایی شاعیری سازی ناساز دا ده توانین بیژین که شاعیر خه مۆک و ته نیا له به غدا یه کی گهرم، دوور له یاران، له ژیر ده سه لاتی به عس و دوور له زید دانیشتوو وه هه سه ته کانی دینیتته سه ر کاغه ز. (۱) دیاره هه ره ئه م هویانه بوخویان به ته نیایی ده توان بینه هه وینی شاعیریکی که کاریگه ری راسته وخۆ له سه ر خوتنه ره دابن، به لام کاتیک ئیمه هه لبه سه ته کانی زۆریه ی شاعیرانی کورد بخه یه ناو ده قی میژووی و بارودۆخی کورد و به قوولایی میژووی کورددا قوول بینه وه، ده بینین شاعیری زۆریه یان راسته وخۆ کاریگه ربیان له رووداو ده کانی سیاسی- کۆمه لایه تی وه رگرتووه. هه ره به و پییه، ئه گهر ئیمه سازی ناساز بخه یه کۆنتیکستی کوردستان له سالی ۱۹۷۵، ده بینین راسته که سازی ناساز هه لگری توخمه کانی ژبانی واقعی شاعیره، واته دووری له زید و شاعیر دوور له یارانه و هه ول ده دا له رینگای ده قیکی رۆمانتیک و وینه ی شاعیرییه وه وینه یه کی "تایبهت و تاقانه" له "خود"ی ده روونی نمایش بکات، به لام پییویه که ئه و خوتندنه وه یه به ته نیایی حه قی خوئی به یه کتیک له جوانترین شاعیره کانی هیمن، واته (ساز) ناساز) نادا.

ساز) ناساز هه شته مین شاعیری (نالهی جو دایی) یه، سالی ۱۹۷۵ نووسراوه. له و شاعیره دا بیر، هه ست و سروشت و تیکده هالین که شاعیر به "گیڕانه وه" ی دۆخی ده روونی خوئی، خوتنه ره ناچار ده کات هه نگاویکی دیکه بو تیکه یشتن له ئازاره کانی تاک و نه ته وه بهاوی. لیره وه ده ق باز نه یه ک دروست ده کات که خوتنه ره و شاعیر به دوا ی یه کدا ده رۆن و هه سه ته کانی شاعیر ده رۆژینه ناو ده ماره کانی خوتنه ره. شاعیر به م جو ره ده ست پیده کات:

بولبولی بالشکاری وهختی گوتم

هه ره شه پۆلان ده دا دلی له کولم

کوردی به ندیی به یانی نه ورۆزم

گری گرتووه ده روونی پر سۆزم

بو شاعیر/ بولبول (۲) بالی شکاوه؟ بولبول که ده با له

کاتی به هار و گولاندا به دهنگه خوښه کە ی خوښەر/گوښگری سەر مه ست کردبا بۆ هەر له سه ره تاوه ده ست به و ڤکچواندنی دهروونی خو ی به بوونه وەر و سر و شتیکی خه مۆک ده کات؟ بۆ "خود"ی دهروونی شاعیر له به ره به یانی نه ورۆزدا به جیگای نازادبوون، به ندییبه؟ ههروهک گوترا ئەم شیعره سالی ۱۹۷۵ نووسراوه و زۆریه ی خوښه ران ده زانن له مانگی نازار/مارسی ۱۹۷۵ شوڤشی باشوور و بارزانی تووشی نسکۆ و نه هاتی ده بیته و په یانی نیوان ئیران و ئیراق ده به ستری. به س هه ره ئەوه نا، له دوا ی کۆماری کوردستان، دیسان له سه ره تای مانگی خاکه لپیوه، پی ششه وای کوردان له رۆژه لات له سیداره ده درئ.

ئهو نده ی ئیمه ی کورد وه بیрман بی، نه ورۆز و به هاران که ده با تاکی کورد به جلوه به رگی گه شه وه به ده ستوده ردا بلا و به نه وه و هه لپه پرکئ بکه ن به گشتی وه رزی خیره نه دیوی بۆ کورد و بۆ شوڤر شگیران به تاییه تی وه رزی بال شکاوی بووه. شاعیر/بولبول له نه ست/ناخود ناگای خویدا ئەوه ده زانی که دوژمنان هه می شه نه ورۆزی کوردیان تیکه لاوی فرمی سک و گریان کردووه، له به هار و نه ورۆز دا به رده وام کورد بوته نیچیری داگیرکه ران و په یامی دلته زینیان بۆ کورد بی بووه.

ئهو ده قه/ساز ی ناساز به گوته ی ئیلیه ت، ته نه انه ت له دوا ی سالانی ۱۹۷۵ مو عته به ره، بۆ؟ مه گه ره له به جبه ۱۹۸۸ و کۆره وی ۱۹۹۱ یش هه ره له به هاردا روویان نه دا؟ که وایه له سه د سالی رابوردوودا گه لیک جار مانگی نه ورۆز بۆ کورد تیکه لاوی کاره سات بووه و کاریگه ری کاره ساته کان له ناو روح و په وانی شاعیراندا په نگی خوار دووه ته وه. خوښه ری کوردیش له سالانی پیش و دوا ی ۱۹۷۵ بگره تا ئیستاش به رده وام و ڤکچوون له نیوان نازاری خو یان و شاعیراندا ده بین. تا ئیستاش ئەوانه ی پییانوایه که رۆژتیک کورد ده بی له ژیرده ستیه یی رزگاری بی، به تیکشکانی کورد له هه ر پارچه به کی کوردستان هه ست به بال شکاوی ده که نه وه، شاعیر/بولبول ده نگی هه مووانه. له سه رده می نه ورۆز و گولاندا، بولبول که ده با له م چل بۆ ئەو چل فریبا و ده نگی خو ی بۆ گولان چرپبا له شکستی کورد ته نیا و په ککه و ته له به غدا دلئ له شه پۆلی خه مدا ده کولئ. له ناو نه ته وه کانی دیکه ش که م نه بووه که دیکتاتوره کان

راست کاتی شادی و خوښی به هاران مالی خه لکیان و یران کردووه. ههروهک بلئی دیکتاتور و داگیرکه ران زۆر هوشیارانه هه رچی شادی به، راست له به هاردا له خه لکی ده ستیننه وه. ئەوه تا چه ند سال دواتر ۱۹۸۴ "هوشنگ ابتهاج" به ک له گه و ره ترین شاعیرانی غه زه لنووسی فارس له زیندانی ئیراندا ده نووسی:

ارغوان

این چه راز بست که هر بار بهار با عزای دل ما می آید؟

که زمین هر سال از خون پرستوها رنگین است

این چنین بر جگر سوختگان

داغ بر داغ می افزاید

ارغوان پنجه ی خونین زمین

دامن صبح بگیر

وز سواران خرامنده ی خورشید پیرس

کی برین دره غم می گذرند؟

له خوښنده وه به کی ئاساییدا ده کرى بلئین شاعیر/هیمن بۆ یارانی ناو زیندان دلته نگه، به لام دیسانه که هه ستی نه ته وه بی شاعیر و په وانی بۆ سه رده مانی دوورتر ده گه رپته وه. ئەوکات که شاعیر یاری وه فاداری پی ششه وای کۆمار بوو. پی ششه وا و یارانی له رۆژانی نه ورۆزدا به ندیین و رۆژی ۱۰ ی خاکه لپیوه له سیداره ده درین، ئەگه رچی ئەو شیعره ۱۹۷۵ نووسراوه، به لام بۆ ئیمه ی خوښه ره له سالی ۲۰۱۶ که شاهیدی دووپات بوونه وه ی میژووی دلته زین بووین و دیتمان له به ره به ری نه ورۆزی ۱۹۷۹ دا سه دان که س له شاره کانی رۆژه لات له سیداره دران، هه ر مو عته به ره! شاعیر به رده وام ده بی:

موغی بی ناگری شوی به لدام

چاوه رتی چاره نووسی ناپه یدام

بۆ شاعیر خو ی به موغ نازده ده کات؟ بۆ باخه وان، یان سو فی یان هه ر شتیکی تر نییه؟ شاعیر لی ره دا خو ی به موغ، پارێزه ری ئاته شه که ده کانی ئایینه کانی میترا بی و زه رده شتی ده چو ئی. موغیک/ پی ششه وایه ک که خو شه ویسته که ی، واته ناگره که ی بلئسه ی نایه و کوزا وه ته وه. کام ناگر؟ ناگری ئایینه کانی میترا بی که له دوا ی ئیسلام کوزا وه ته وه، ناگری نه ورۆز که داگیرکه رانی کوردستان نا هیلن به هاران جیژنی کوردان

پیرۆز بکات، ئاگری شوپرش که به پیلانی دوژمنان بهردهوام له بههاراندا دهکوژیتتهوه. شاعیر وهک موعی ئاتهشکهده روخواوهکان که ئیتر ئاگریان تیدا ههئناکری، هیچ ئومیدیتیکی نهماوه و دهبینی ئاگری شوپرش له باشوور و له رۆژههلات کوژاوهتهوه. دواي پهیمانی نیوان دوو داگیرکهه! شاعیر نازانی ئهوه شوهی یهئدایه که بهسهه کوردستاندا کشاوه کهی تهواو دهبی و کورد چی بهسهه دی، ههبرۆیه چاوهپیتی چارهنووسی نادیاره.

با ههه لیرهوه ئهوه بلیم که راسته هیمن وهک ههژار له پارتی و بارزانی نهمر نزیک نهبووه، بهلام بۆ هیمن ههموو کوردستان و ههموو شوپرشیک بهشیکی دانهپراو له روح، هیوا و ئومیدی شاعیر بوون. شاعیری "خهسته و دهردهداری ههچدی دهرده" له ههه کوئی شایی و شینی کوردان بووبی به روح لهوئی بووه و کاریگری راستهوخوی له کارهسات و سههکهوتنهکان وهگرتهوه. ههه دوو دیوانی (تاریک و روون و نالهی جودایی) شاهیدی بۆ ئهه حوکمه دهدهن.

له بهیتی چوارهمدا، شاعیر کهویکی بی دهنکه، پیشمههه کهیهکی شاخ له خویندن کهوتوه و ناتوانی له نهوبههاراندا بخوینتی. شاعیر ههه چۆن لهسههه تادا خوی به بولبول نارهه کردبوو، ههه میسان باسی کپ کردنی دهنگی رزگاریخوازی کورد دهکات. شاعیر گوئیکی بی رهنکه و چاوی له شوپرشیکی تر/ بارانه تا جاریکی تر ئاوپرژینی بکاتهوه.

کونجی جی ژوانی چۆل و خاموشم سیتبهری نازهینینی رهشپوشم

...

کیلی گۆزی شههیدی گومناوم تا که داری کرووزی بی ناوم

بۆ ئهوه ههموو ئینسانه شوپرشگهپهه که له شوپرشهکاندا شههید بوون، دواي شوپرش ۴۶-۴۷ و شههیدبوونی سمایل شههههزاده، سولیمان موعینیی و مههلا ئاواره، شاعیر مات و دل برینداره، ههه بۆیه خوی وهک "کیلی گۆپی شههیدی گومناوم" و "سیتبهری نازهینینی رهشپوش"ی دواي شههیدان دهناسینتی. ئهوه شههیدانهی "پهشیو" گوتهنی له ژیر ههه گهزیکیی ئاسمان و له کهناری ههه جوگهیهک، بی ناو و بی نیشان خهوتوون.

ئهوه شههیدانهی به رهسمی رۆژگار، رهنکه کیلیان ههبی، بهلام کهس نازانی کین و له کوئی له دایک بوون. ئهوهی دوینتی له سنه و مههاباد له دایک بووه، رهنکه سبهی له کوپانی و شنگال شههید بی و کهس نهزانی کییه.

شاعیر تا که داری کرووزی بی ناوه، کوردستان تا که نهتهوهیه که لهسهه گۆی زهوی که بی دهولهته. کوردستان تا که داریکه که کهس ناو/ سههروهی بی رهوا نابینتی، تا که داریک که بهردهوام وهبهه بۆمباران و سووتمان دهکهوئی.

کونی گپراوی کۆنه شمشالم خهونی ئالتۆز و خاتیرهی تالم

کوردستان وهک یهکیک له کۆنترین شارستانییهتهکانی جیهان هیشتا نهبوته دهولهت تا سروودی نهتهوهیی کوردستان له بۆنه و یادهکان به شمشال بژهنن. بۆ شمشال؟ شمشال/ نهی ئامیریکه که به نهفهس/ دم و ههوا دهژهنی، اته دم و ههوا نهبی، ئایا ئینسان دهتوانی بژی؟ شاعیر کونی گپراوی کۆنه شمشاله کهی تهنگه نهفهسه، ههواي پی ناگات و ناتوانی ئهوه جوهری دهیهوئی سههههه خو موسیقا کهی به جیهاندا بلاویتهوه. له دهقی (نالهی جودایی) شدا ههه مان نهی مهولانا ئامادهیی ههه به:

بشنو از نی چون حکایت میکند از جدائیها شکایت میکند تا مرا از نیستان ببریده اند از نفیرم مرد و زن نالیده اند

پهژارهی شاعیر که له ولاتی خوی داپراوه له ریگی شمشال/ نهی رهوايهت دهکری. شاعیر دهیهوئی به نهفهس و روحی خوی شمشال لی بدا، بهلام شمشاله کهی ریگی لی گیراوه. شمشال، ئامیریکه سروشتی، بۆ گپراوهی بهسهههاته تالهکانی نهتهوهیهک باشترین ئامیره، چونکه نهی زامی جودایی له نهیستان چیشتهوه و ئهوه زامه دهناسی.

پیشتر ئامازه کرا که شیعر پیوهندی راستهوخوی به خهون و خهیالی شاعیرانهوه ههیه، ئهوانهی سههروکاران له گهه شیعهه، دهزانن که بیر و وینهی شیعی رۆر جار له زیندههه و دا دهخولقتین. هیمن سالی ۱۹۷۵ له دۆخیکی

تا بلتی ناخوشدا ژباوه. دوور له زیده‌که‌ی، پښه‌واکه‌ی چندان سال پښتر له سیداره دراوه، هاورپیه‌کانی دوی کومار په‌رت‌ه‌وازه بوون و نه‌وانه‌ش که چوونه‌ته گهرمیتن، یان له دهره‌وی ولاتن، یان لپی دوورن. ناخو‌خه‌یال‌دانی هیمن له دؤخیکی و‌ها له زینده‌خه‌ودا ده‌توانی ناسووده بی و‌خه‌ونی نارام و شیرینی لی بتکی؟ شاعیریکی "دلناسک" له‌و دؤخ و‌فه‌زایه‌دا، کوا ده‌توانی بی خه‌یال و بی خه‌م بژی؟

خویندنه‌وه‌یه‌کی فه‌لسه‌فی

به‌لام بو شاعیر "سازتیکی ناساز" ه؟ سازی ناساز هم له کؤنتیکست/ دؤخی تاکه‌که‌سی و هم له دؤخی نه‌ته‌وه‌یی شاعیردا ده‌کری به‌م جوړه مانا بکریته‌وه: له دؤخی تاکه‌که‌سیدا شاعیر وهک تاک دوور له یاره، حزبه‌که‌ی له بارودؤخی سه‌ختدایه و شاعیر زور جار وهک هاورپییانی حزبی بیر ناکاته‌وه و سازتیکی ناساز و نه‌گونجاوه، ههریوه‌ی گه‌لی جار تهریک و‌ته‌نیا ده‌مینیتته‌وه، لپیان تووره و‌زیز ده‌بی و نه‌وانیش هیمن پشتگویی ده‌خن. له دؤخی نه‌ته‌وه‌ییدا شاعیر ده‌بینی کورد تاکه نه‌ته‌وه‌ی جیهانه که سازه‌که‌ی لی نادا و له نیوان داگیرکه‌راندا هه‌لپه‌سیردراوه و دابه‌ش کراوه. که‌واته شاعیر هه‌موو به‌هانه‌یه‌کی هه‌یه که خو‌ی وهک سازتیکی ناساز پیناسه بکا. ئیتر له‌مه‌ودوا شاعیر ژینی خو‌ی وهک زهرده‌په‌ر و خو‌ر ده‌بینی که به‌ره‌و ناوابوون و نه‌مان ده‌روا. ژینیتیکی و‌ها که ته‌نانه‌ت نازانی هه‌یه، یان نیبه.

لیتره‌دا ده‌کری نه‌و پرسپاره بیته‌ گؤری: ئیا هیمن له‌گه‌ل پرسپاره گرینگه‌که‌ی هاملیت "بوون، یان نه‌بوون" ناشنایی بووه، یان نا؟ بو‌وه‌لامی نه‌و پرسپاره ده‌توانین لیکدانه‌وه‌یه‌کی و‌ه‌ه‌مان هه‌بی:

ده‌قه‌کانی شکسپیر تا نه‌و کات له ولاتانی عه‌ره‌بی و‌ه‌رگیردراوون، که‌واته هاملیت له‌سه‌ر شانؤکان نمایش کرابوو. هاوکات هیمن له‌گه‌ل رووناکبیری کورد نه‌حلام مه‌نسور دؤستایه‌تی هه‌بووه و ناکری نه‌حلام مه‌نسور ناشنایی به‌ ده‌قی هاملیت نه‌بووی و له‌گه‌ل هیمن پیکه‌وه باسیان نه‌کردی، بیجگه له‌مانه هیمن فارسی به باشی زانیوه و نه‌و کات نووسینه‌کانی شکسپیر هه‌ر نه‌بی هیندیکیان کرابوونه فارسی. به‌لگه‌ی دیکه‌مان

نه‌وه‌یه که هیمن زور پښتر له شیعری خاوه‌نی زپیر (۳) له دیوانی (تاریک و روون) سالی ۱۹۴۱ دا به‌م جوړه ناوی شکسپیر ده‌هیتن:

له‌بار و قیت و قوزه خاوه‌نی زپیر
 نه‌گهر کووره و وه‌گهر گوجه و شمل و گپیر
 به‌ژن باریک و شووش و شوپه‌لاوه
 نه‌گهر پیریکی خوین تاله و ورگ تپیر
 ده‌لین زانا و نه‌دیب و خوینده‌واره
 نه‌گهر نه‌یخویندبی شه‌ش پیت و دوو دپیر
 به‌لام زپرت نه‌بی سووکی نه‌گهر تو
 بده‌ی دهرسی هه‌زاری وهک شکسپیر

که‌واته هه‌تمن سالی ۱۹۷۵ هیمن زور زیاتری دهرباره‌ی شکسپیر زانیوه (۴) و هه‌ر نه‌بی به پرسپاره‌که‌ی "بوون و نه‌بوون"ی هاملیت ناشنا بووه، (۵) به‌لام نه‌وه‌ی لیتره‌دا گرینگه نه‌وه‌یه که هیمن پرسپاری بوون، یان نه‌بوون ناکات، به‌لکو "شک له خودی بوون" ده‌کات:

چون ده‌توانم به تو بلیم نه‌من چیم
 خوم گومانم هه‌یه که هم یان نیم

له ده‌قی هاملیت دا گرینگی پرسپاری پاله‌وان نه‌وه‌یه که بریار بدا هه‌بی، یان نه‌بی. له ده‌قی سازی ناسازدا له بناغه‌وه خودی بوون و نه‌بوونه‌که له‌ژیر پرسپاره: ئیا خودی تاک/ شاعیر هه‌یه، یان نیبه؟ واته ئیمه له‌گه‌ل پرسپاریتیکی گهردوونی و هه‌ستی ناسانه رووبه‌روو ده‌بینه‌وه. نه‌م بوون و نه‌بوونه، له دوو پانتایی فه‌لسه‌فی و هه‌ست و نه‌ستی نه‌ته‌وه‌ییدا هاوته‌راز دین: تاک/ شاعیر شکی له بوون و نه‌بوونی خو‌ی هه‌یه و هاوکات دیار نیبه نه‌ته‌وه‌یه‌ک بوونی هه‌یه، یان نیبه؟

نه‌گهر لیتره‌دا بمانه‌وی به‌راوردیک له‌گه‌ل شیعری ناله‌ی جودایی بکه‌ین، ده‌بینین که له ناله‌ی جودایی دا شاعیر له "دگر دیسی"یه‌کدا له تاکی شکاو و تهروتوونا را ده‌بیته‌وونانگاردیکی بالنده. شاعیر سه‌ره‌تا له‌بهر ساقی ده‌پارپه‌ته‌وه، به‌لام دواتر له ریگای شیعره‌وه ده‌بیته‌و شوپشگپیریکی که به سه‌ر شاخ و هه‌رد دا ده‌فری و به‌ره‌و نیشتمان بال ده‌گری. فرینیتیکی هینده به‌رز که ئیتر مهرگ مانای نامینن و نه‌گهر شاعیر بشمری، نیشتمان خو‌ش

بێ، نالهی جو دایبی جوڙه وهلامیکه به مهولانا و به شادی کو تایی دی، بهلام له دهقی سازی ناسازدا به پیچهوانه شاعیر له تنگزهیهکی شاعیرانهدا، بهدوای پهیمانی نیوان داگیرکهران، له دۆخیکی هینده سارددا خوئی دهبینیتتهوه که له بنه پرتدا بوون و نه بوونی خوئی و نه ته وه که ی دینیتته ژیر پرسیار و ناتوانی وهلامیکه بو خوینهر/ پرسیار هه بێ.

له کاتی کدا له نالهی جو دایبی "خود" له بو شایی، ته نیایی و ویرانی را دهگاته یه کگرتن و کو، له سازی ناسازدا به پیچهوانه وه "خود" به ره و شک و گومان له بوون و نه بوون دهروات، واته جو ریک له نیهیلزم و بو شایی. کریستیفا ناماژه به وه دهکات که "خودی شاعیرانه" له ناو دهقددا دهخولقی. له سازی ناسازدا شاعیر وهک تاکیکی تاقانه که له کهسانی دیکه ناچی و به درۆ دل خو ش ناکات، نه گهرچی بهردهوام بو خه می کو/ نه ته وه ده تلپتته وه، بهلام وهک ههستی تاکه که سی به "هیچ" دهگات و ناتوانی "بوون" ی خوئی له وهها دۆخیکدا مانا کاته وه. شاعیر له گپرا نه وه ی بێ دهسه لاتی خوئی بو خوینهر و دوای دیتنی نه وه هه موو نازاره ی نه ته وه که ی پییدا رویشتتوه، دهگاته نه و خاله یه که شک له هه موو شتیک دهکات و له دهقیکی رو مانتیکیدا ژیان و شاعر لیک گری ده دا و دهقیکی "شه کاک گومانای" دهخولقینی، شاعریک که تپیدا تاک و نه ته وه، پرسیار ههستی ناسانه و نیهیلزمی شاعیرانه لیک ده به سترینه وه و شاعیر له وه پیری نا ئومیدیدا ته نیا له رتگای هونه ره وه ناته واوییه کان ته واو دهکات و دهخوایی "خود" له رتگای شاعر وه له رهنج و دهر د پرگاریکات.

خویندنه وه یه کی جیندیری

ههروهک له پیشه کیدا ناماژه م پێ کرد، شاعیری (ساز) ناساز) شاعیریکی ته واو/ کامله. کامل بوون له روانگه ی منه وه چیه؟ نه گهر بو (لاکان) زمان هیما و سیستمه بو (کریستیفا) زمان هه م پیکهاته و هه م په مز و نیشانه یه. دهق خو لقاوی هه م نیشانه کانی باوک و هه م په مزه کانی دایکه. به رای کریستیفا زمان و پیکهاته که ی هاوکات هه لگری سیستم، په مز، ریتم، ناههنگ و گه رمایه.

با دیسان دتیر به دتیر به شاعر که دا برۆینه خوار و بزاین

بو وینه چ وشه گه لیک له شاعر که دا دینه سهر شانۆ: بولبول، دلی له کو ل، کوردی به ندی، موغی بێ ناگر، که وی بێ دهنگ، گولی بێ رهنگ، کونجی جی ژوان، سیبه ری نازهنینی ره شپۆش، دهستی به ربووی کچی گهری شایی، ههستی خنکاوی لاوی سه ودایی، کیلی گوری شه هیدی گومانو، شه می سهر گور، باوکی فرمی سک، کوری ژان، بالی سووتاوی په روانه، شووشه ی باده، چله ریحان، سازی ناساز، تکه ناوهنگ، گه لای زهرد، شاعیری پیر، ئینجا نه و وشانه به سی دهسته دابهش ده که ی:

دهسته یه ک که هه لگری تایبه تمه ندی پیاوانه
دهسته یه ک که هه لگری تایبه تمه ندی ژنانه
دهسته یه ک که ده کری نیو ترال/ بێ ره گه ز بن، یان بو هه ر دوو جنس/ ره گه ز به کار بێن.

چهند وشه یه کی هه لگری تایبه تمه ندی پیاوانه: موغ، لاوی سه ودایی، باوکی فرمی سک، کوری ژان، شاعیری پیر.

چهند وشه یه کی هه لگری تایبه تمه ندی ژنانه: گولی بێ رهنگ، کونجی ژوان، سیبه ری نازهنینی ره شپۆش، دهستی به ربووی کچی شایی، شه می سهر گور، چله ریحان، تکه ناوهنگ، گه لای زهرد.

چهند وشه یه کی بێ لایهن، یان هه لگری تایبه تمه ندی هه ر دوو ره گه ز: بولبول، دلی له کو ل، کوردی به ندی، که وی بێ دهنگ، شووشه باده، ساز.

نه گهر سه رنج بده ین، له به یتنی یه که مه وه شاعیر نه ژنه نه پیاو، یان هه ر دوو کیانه. لیره دا ده بینین شاعیر به نوینه رایه تی هه م ژن و هه م پیاو ده توانی بولبولیک بێ که دلی له ته ورژمی خه م و نازاران وه شه پۆلدان که وتوه. له م دهقه دا تایبه تمه ندی ئینسانی شاعیر به رده وام له نیوان دوو جنسی ژن و پیاو دا له ها توچوو دایه، جاریک شاعیر ژنه، جاریک پیاو و جاریک هه ر دوو کیان. له هیندیک به یت و دتیردا شاعیر تایبه تمه ندی ژنانه ده گری، یان تایبه تمه ندی ژنانه و پیاوانه ی شاعیر هاوکات و هاوته راز ده بن، به لام هیندیک جار تایبه تمه ندی ژنانه دهستی بالایی هه یه. بنواره: سیبه ری نازهنینی ره شپۆش و دهستی به ربووی کچی گهری شایی، ده بنه نوینه ری نه و ژن و کچانه ی که به درتژیایی میژوو شاردرانه ته وه و باسیان نه کراوه.

شاعیر خۆی به "سپه‌ری نازه‌نینی ره‌شپۆش"، "کچی شایی"، "شهمی سهر گۆر" و "چله ریحانی دووره دیراو" که هه‌لگری تایبه‌تمه‌ندی ژنانه‌ن ده‌شوبه‌یتنی و هه‌ست و روحی ژنانه‌ن دینیتته ناو ده‌ق. شاعیر بێ دله‌راو‌کیتییه‌کی پیاوانه‌ خۆی به تایبه‌تمه‌ندی ژنانه‌وه‌ ده‌به‌ستیتته‌وه‌ و هه‌ستی ژنانه‌ له‌ ناو دێر به دێری سازی ناسازدا شه‌پۆلان ده‌دا، راست وه‌ک نازار و خه‌مه‌کانی ژنانی کورد.

له جیهانی شیعری کوردیدا زۆر که‌م شاعیر هه‌ن خۆیان به گۆل، یان ده‌ستی به‌ربووی کچی گه‌ری شایی، نازه‌نینی ره‌شپۆش، چله ریحان، تکه‌ی ئاوه‌نگ که هه‌لگری تایبه‌تمه‌ندی ژنانه‌ن بشوبه‌یتن. هه‌روه‌ک ده‌زانین له ئه‌ده‌بی کوردیدا گۆل، ریحانه، ئاوه‌نگ به ژن نیه‌سه‌ت ده‌درین، واته گۆل و ئاوه‌نگی نیه‌ستووێ سهر په‌لکی گه‌لا، رمزی ژنانه‌ن.

سازی ناساز ده‌قیکی ته‌واوه به تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی هه‌ر دوو ژن و پیاو، له کاتی‌کدا موخ، هه‌ستی خنکاوێ لاری سه‌ودایی، باوکی فرمی‌سک، کوری ژان، شاعیری پیری تووره و ییز بیرمان بۆ لای هه‌ستی پیاوانه‌ ده‌به‌ن، گۆل، سپه‌ری نازه‌نینی ره‌شپۆش، چله ریحان، تکه‌ی ئاوه‌نگی سهر گه‌لا، نیگامان بۆ لای نه‌ستی ژنانه‌ راده‌کیشن.

وه‌ک پێشتر ئاماژه‌م پێ کرد هیندی‌ک له وشه‌کانیش ده‌توان "بێ ره‌گه‌ز"، واته نه‌ ژنانه‌ و نه‌ پیاوانه‌ / هه‌م ژنانه‌ و هه‌م پیاوانه‌ بن که هه‌م‌دیسان ئه‌وه‌ش له خاله‌ به‌هێزه‌کانی ده‌قی شاعیرانه‌ی سازی ناسازه. تۆ چاو له "کوردی به‌ندی" بکه، ئه‌گه‌رچی زۆربه‌ی کات پیاوان له زیندانن، به‌لام ژنانی زیندانی‌ش که‌م نه‌بوون. تاکه‌ داری کرۆز، ده‌فته‌ری شیعری، خه‌ونی ئالۆز، ژيله‌مۆ و گرینگتر له هه‌مووان، سه‌ردێری شیعره‌که، واته سازی ناساز هه‌لگری تایبه‌تمه‌ندی هه‌ر دوو ره‌گه‌زن. سه‌ردێری شیعره‌که له دوو وشه‌ دروست بووه، ناو و ئاوالناو، یان ناو و ئاوه‌لکردار. هه‌ر چۆن ئینسان له دوو نیوه‌ پێکدێ. له جیهانی موسیقییدا سازی ناساز به‌ سازیک ده‌وترێ که له ده‌روه‌ی ریت/ نامه‌وزوون لی ده‌دا. لی‌ره‌دا سازی ناساز هاوکات هه‌لگری خاله‌تی روحی هه‌ر دووک ره‌گه‌زه، واته هه‌م ژن و هه‌م پیاوه. هه‌م ژن و هه‌م پیاو ده‌توانن وه‌ک سازیکی ناساز، ده‌نگی ناسازگار، ده‌نگی نارازی، دلته‌نگ بن و وا هه‌ست بکه‌ن له گۆشه‌یه‌ک

هه‌له‌سه‌سێردراون و له‌ گرووپ و ئۆرکیسترایه‌کدا لی نادرین و تواناییه‌کانیان به‌کار نایه‌ و هه‌ست به‌بی که‌لکی و هه‌ره‌س هینان بکه‌ن.

ئه‌گه‌ر به‌ روانگه‌یه‌کی ره‌خه‌گرانه‌ی جیندیری چاو له کۆمه‌لگا بکه‌ین، ته‌نانه‌ت ئه‌م سازی ناسازه زۆرتر ژنان له‌خۆ ده‌گرێ که هه‌له‌ده‌سه‌سێردرین و به‌کار ناهینرین و ته‌ریک ده‌کرین. لی‌ره‌دا نه‌ک هه‌ر دووک ره‌گه‌ز شان به‌ شان ده‌پۆن، به‌لکو گرینگی تایبه‌ت به هه‌ستی ژنانه‌ ده‌دری. جیا له‌وانه‌ ده‌شی هه‌م ژن و هه‌م پیاو ساز لی بدن. لی‌ره‌شدا دیسان جیاوازی نیوان دوو جنس پاک ده‌بیتته‌وه.

که‌واته له‌ روانگه‌یه‌کی جیندیرییه‌وه له شیعری سازی ناسازدا تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی پیاوانه‌ی شاعیر ده‌ستی بالاییان نییه، بگره‌ نه‌ک هه‌ر ریت و هه‌ست، به‌لکو وشه‌ و زمانیش تایبه‌تمه‌ندی ژنانه‌، یان تایبه‌تمه‌ندی هه‌ر دوو ره‌گه‌ز به‌خۆوه‌ ده‌گرن و شیعریکی کامل به‌ بوون و ئاماده‌یی هه‌م ژن و هه‌م پیاو ده‌خولقی. له سازی ناسازدا زمانی شاعیر له‌ سیستمی زهر و ئه‌به‌ستراکتی پیاوانه‌ دیتته‌ ده‌ر و کۆنکریت و نه‌رم وه‌ک موسیقا له‌سه‌ر دلی خوینهر ده‌نیشی. ئیدی شاعیر نه‌ک هه‌ر له ره‌خه‌ناترسی، بگره‌ باس له‌ شک و گومانی خۆی ده‌کات و ئه‌زمونه‌کانی ژبان به‌کار دین. به‌م جۆره‌ ده‌قی سازی ناساز له‌ ده‌قه‌ ده‌گمه‌نانه‌یه‌ که شاعیری تیدا ئینسانیکی کامله‌ و ده‌ق هه‌لگری تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی هه‌ر دوو جنس / ره‌گه‌زه.

٦- ناکام

سازی ناساز سالی ١٩٧٥ دواي ریکه‌وتنامه‌ی نیوان ئیتران و ئیتراق نووسراوه. ئه‌م ده‌قه‌ یه‌کاوێه‌ک دواي ریکه‌وتنه‌که نه‌نووسراوه، به‌لام وه‌ک زۆربه‌ی شیعره‌کانی دیکه‌ی شاعیر کاریگه‌ری ده‌قی میژوویی له‌ خه‌یال‌دانی شاعیر و له‌ نه‌ستی / ناخودئاگایدا ماوه‌توه‌ و هاتوه‌ته‌ سهر کاغه‌ز. (٦)

ئه‌گه‌ر بچینه‌ سه‌ر باری فه‌لسه‌فی و "هستی شناسی" ده‌قی سازی ناساز شیعریکی کامله‌، چونکه شاعیر ته‌نیا به‌ مه‌به‌ستی جوانناسی و هونه‌ری شیعره‌که‌ی نه‌نووسیوه، به‌لکو شیعری له‌لای هیمن کارکردی هه‌یه، شاعیر له‌ ده‌قه‌که‌دا پرسیاوی گه‌ردوونی ده‌خولقینی و

هه مان کات که ئه رکى ئینسانی و هونه رى خۆى به رانه بر به بازاره کانی نه ته وه به جى ده گه یه نى و جیگا بۆ شک و دلّه کوته کانی خۆى ده هیلته وه و ئه و مافه به خۆى ده دا که به ته و او ی له ناو کۆ/ نه ته وه دا ون نه بى و ده نگى سه ره خۆى خۆى هه بى.

کامل بوون له سازى ناسازدا وه ک ده ق/ ره وان به م شپوه به نه شو ما ده کا:

۱- شاعیر جیهان بینی هه یه و رووی گه ردوونى شاعیر بیرمه ندانه نیشان ده دا.

۲- شاعیر خۆى به کۆیه کى گه وره تر، نه ته وه گری ده دا.

۳- شاعیر تاییه تمه ندى تاکه که سه سی خۆى راده گری و خاوه نى هزر، بیر و نه ترسی تاییه تی خۆیه تی و شک و گومان ده خو لقی نى.

۴- ژن و پیاو هاو ته ریب و هاو ته راز له ده قدا ده رۆنه پيش.

۵- چەندان ده ق تیکه ل به یه ک ده بن.

بۆ من وه ک خو ئینه رتیکى ده قى ئه کادیمی و فیمینیس ته کانی رۆژئاوایی که زیاتر له ژنیر کاربگه رى جولیا کریستیفادام، لایه نى تیکى دیکه ی کامل بوونى ده ق جیا له پیکهاته، بر بیتییه له ریتم و زایه له ی ناو ده ق که خو ئینه ر، چ ژن و چ پیاو، هه ر دووک خو ئانی تیدا ببینه وه. ئه و شاعیره له لای من وینه یه کى ته و او ده دا ته ده ست و ده ق/ ره وانی تیک له لای من کامله که هه لگرى تاییه تمه ندییه کانی هه م ژن و هه م پیاو بى. ئینسانى تیک کامله که خو ئینده وه ی بۆ کیشه و روودا وه کان ئینسانی بى و هه سه ته کانی هه ردوو لا به گرینگ بزانی. شاعیر تیک که رووبه رى ژن بوون، یان پیاو بوونى خۆى له ده قدا نه شاریتته وه و هه ر دوو لایه نى ئینسانی له خو ئیدا کۆیکاته وه. به و پیه (سازى ناساز) له و ده قه ده گمه نانه یه که وه ک بالنده یه ک "به هه ر دوو بال" ده فری و خو ئینه ر، چ ژن و چ پیاو، خو ئانی تیدا ده ببینه وه.

ئه وه ما وه ته وه که بپرسین کارکردى شاعیر له لای شاعیر چیه ؟ ئه گه ر شاعیرى شاعیرانى تیکى وه ک هیمن، هیدی، هه ژار، مه حوی، ئاغایی، په شپو، بیکه س و... تاد، نه با کورد له ئه نفال و جیتۆسایدی داگیرکه راندا که هه وه ل ئامانجیان له ناو بردنى زمانه، چۆن خۆى رزگار ده کرد؟ ئه گه ر شاعیرانمان زمانى کوردییان له رتیکای ئه فراندن و

نووسین له هپرشى داگیرکه ران رزگار نه کردبا، کى بارى قورسى نازارى نه ته وه یی به رده وام به کۆل کیشابا؟ کوردی بى مال، بى بیرمه ند و بى فه یله سووف، ئه گه ر شاعیر کۆى نه کردبا یه وه، ئیستا له میتژ بوو هه رنه بى به شپیکى زۆرى زمانه که ی فه و تا بوو.

له خو ئینده وه یه کى زمانه وانیدا ده کرى کارى شاعیران به گوته ی ئیلیه ت به و جو ره هه لسه نگینى که شاعیر له رتیکای ده قى شاعیریه وه گه ل و هه ست کۆ ده کاته وه و زمانى خه لکیش له سه ر ده قى شاعیر کاربگه رى داده نى. ئیلیه ت گوته نى شاعیران کاربگه رییان له سه ر خه لکه و زمان له رتیکای شاعیرانه وه په ره ده ستینى.

له کۆتاییدا ده توانین بلین خو ئینه رانى شاعیر، وشه و زمان له ده قه کان فیر ده بن، هه ستى نه ته وه یی له لایان قایمتر ده بى و بپه ر و هزر له لایان ده خو لقی، بى ئه وه بپریان له رۆلى شاعیر و شاعیر کردبیتته وه، شاعیر به ده ق و ئه فراندن هه ستى ون و شارا وه ی تاک، میتژوو، خه ون و خه یاله کانی نه ته وه به رده وام به رۆژ ده کاته وه تا له بپه رنه چنه وه و نه مرن، هه ر بۆیه هیمن خۆى ده فه رموی: "مان و نه مانى من موهیم نییه، ئیوه بمین، زمانى کوردی بمین، من ده بى رۆژتیک هه ر بمرم، به لام نه کورد ده مرى و نه زمانه که ی." (۷)

په راوێز:

۱- به رتیز گولاله پيشنه ماز یه ک له وانه بووه که له مندالییه وه مامۆستا هیمنى ناسیوه و له باشوور، له نزیکه وه ناشنایی له گه ل بارودۆخى ناله بارى ژبانى مامۆستا هه بووه. پيشتر پيشنه ماز له کۆمینیتیکدا له سه ر ماله پرى من باسى بارودۆخى ژبانى مامۆستای له به غدا به م شپوه یه نووسیوه:

"به بروای من ده گه ریتته وه سه ر وه زعی ئه و کاتى که مام هیمنى تیدا بووه که ئه ویش ده ورانى چه ند سالتیک پيش شۆرشى ئیران ئه و نه دى من له بپه رم بى و به گوێره ی نامه کانی، یان هه ر گپه رانه وه ی ئه و کاتانه که ئه وده م مامۆستا هیمن له گه ل ئه ندامانى حزب مالتیک، یان بلتین مه قه رتیک هه بوو له به غدا له وى ده ژبان له ژنیر سایه ی حزبى به عس که زۆر گوشارى بۆ دینان. حزب له وه زعی تیکى ناله باردا بوو. ئه ندامان ناکۆکیان پیکه وه زۆر هه بوو. بنه ماله حزبییه کان هه موو بارى ژبانیان زۆر سه خت بوو، به عس زۆر بیانووی پین ده گرتن بۆ نمونه ئیمه شه س- حه وت بنه ماله ی حزبى له کۆیه ده ژبانین. له پر رۆژتیک هه موومانیان تیکه وه پیتجا دووربان

خستینهوه بۆ پومادی ئوسه‌ری ئی‌راق. تا چەند رۆژ بی سەروشوین ماین تا دوایە بنگه‌ی حزب ئاگادار کرا. ئه‌وه نمونه‌یه‌کی چکۆله بوو، بی‌جگه له‌وه‌ی که چەند پیشمه‌رگه و ئەندامی حزبی، یان گیران و بی سەروشوین ده‌کران، یان زەمانی پیشتر پاده‌ستی ئیران ده‌کرانه‌وه... جا ئه‌و کاته که مام هیمن له گه‌رمای ۴۰ و ۵۰ پله‌ی به‌غدا ده‌ژیا و ئه‌وکات ئەندامانی حزب بۆ کاری سیاسی سه‌فه‌ری ئه‌وروپایان ده‌کرد. زۆر جار ئه‌و به‌ته‌نیا ده‌مایه‌وه جا هر ئه‌و وه‌زعه ناله‌باره و گه‌رما و ته‌نیاپی و دوور له ولات و خۆشه‌ویستانی، ده‌توانی بیته‌هه‌وینی ئه‌و شیعه له‌سه‌رووی هه‌مووان دووره په‌ریزی و دوایه‌ش ناهه‌مواری ناو حزب و بی ریزیه‌کانی حزبی به‌عس.

کۆمیتنتی گولاله پیشنه‌ماز، ۲۱ می سه‌رماده‌زی ۲۰۱۶ له‌سه‌ر مائه‌ری نووسه‌ر.

۲- له دیوانی ناله‌ی جودایی ۱۹۷۹ دا وشه‌ی "بولبول" به "بلبل" نووسراوه، به‌لام له‌سه‌ر ئینته‌رنیت ئه‌و وشه‌یه به‌ دروستی له زۆر سایت و مائه‌ر دا "بولبول" ها‌توه، منیش وشه‌که هه‌ر به بولیول ده‌نووسم که له باری رینوسه‌وه دروسته.

۳- له ر‌ا و بۆجوونیک له‌گه‌ل به‌ریز شاعیر و وه‌رگتیر کامیل بۆکانی له به‌شی په‌یام دا هیندیک لینکی کتیبی وه‌رگتیر دراوی شکسپیری به فارسی بۆ نارووم که نیشان ده‌دا ئه‌و کات زۆریه‌ی ده‌قه‌کانی شکسپیر وه‌رگتیر درابونه سه‌ر فارسی، هه‌روه‌ها کاک کامیل ده‌قی شیعه‌ری خاوه‌نی زیری بۆ ناردم. من خۆم تاریک و روون-م له لا نییه.

۴- چه‌پکت گول، چه‌پکت نه‌رگیز. مه‌هاباد ۱۳۷۸، وتوویژی مامۆستا هیمن له‌گه‌ل فه‌ره‌اد شاکه‌لی، سالی ۱۹۸۵.

به‌ریز فارووق فه‌ره‌اد وینه‌یه‌کی له ده‌قی ئه‌و وتوویژه له کتیبه‌که‌دا بۆ ناردم. له‌و ده‌قه‌دا مامۆستا هیمن باسی ئاشنایی خۆی له‌گه‌ل هیندیک ده‌قی شکسپیر له ریتگای زمانی فارسییه‌وه ده‌کات.

۵- هاملیت بۆ یه‌که‌م جار سالی ۱۳۳۶ (که مامۆستا هیمن له رۆژه‌لات ده‌بی) له لایه‌ن مه‌سه‌وود فه‌رزاده‌وه کراوه به فارسی و چاپ و بلا‌بوته‌وه، هه‌روه‌ها سالانی دواتر چەند که‌سی دیکه وه‌ک مه‌سه‌وود ئیعتما‌دزاده (به‌ تازین)، داریوش ئاشووری و دوا‌ی شو‌رش چەند که‌سی دیکه کردوویانه به فارسی، بۆیه به‌ دلنیاپییه‌وه مامۆستا هیمن کاتی خولقاندنی "سازی ناساز"، ئاشنایی ته‌واوی له‌گه‌ل شکسپیر و ده‌قه‌کانی و له‌وانه هاملیت هه‌بووه. "ئوه کۆمیتنتی به‌ریز خه‌لیل غه‌زله‌ی، به‌رپرسی مائه‌ری هه‌لویتس له‌سه‌ر مائه‌ری نووسه‌ره.

۶- بۆ وه‌لامی ئه‌وه‌ی که ئایا هیمن ئاگاداری له ده‌قی هاملیت بووه، یان نا، من له‌سه‌ر مائه‌ری خۆم داوام له خه‌لک کرد که ئه‌گه‌ر زانیاریان هه‌یه و سه‌رچاوه‌یان لایه ئاگادارم بکه‌نه‌وه. دیاره چەند دۆستی به‌ریز له‌وانه کاک خه‌لیل و کاک کامیل باسی ئه‌وه‌یان کرد که کامه کتیبی شکسپیر ئه‌و کات به فارسی چاپ کرابون. من خۆم ئه‌و زانیاریانه‌م نه‌بوو.

۷- مامۆستا هیمن خۆی له نامه‌یه‌که‌دا بۆ دۆستیکی ده‌نووسی که هه‌وا زۆر گه‌رمه و له به‌غدایه و شیعه‌ری سازی ناسازی نووسیوه. مامۆستا هیمن و نامه و دوکیۆمیتنته‌کانی. کۆکه‌روه و نامه‌کار: فارووق فه‌ره‌اد، ۲۰۱۶.

۸- مامۆستا هیمن و نامه و دوکیۆمیتنته‌کانی. کۆکه‌روه و نامه‌کار: فارووق فه‌ره‌اد، ۲۰۱۶. ئه‌و رسته‌یه به‌ گوته‌ی خودی کاک فه‌ره‌اد له گو‌قاری گزینگ ژماره ۲۳ وه‌رگیراوه. کۆمیتنتی کاک فه‌ره‌اد له‌سه‌ر مائه‌ری نووسه‌ر:

"ئه‌و رسته‌یه و توویژی مامۆستا هیمن له‌گه‌ل سه‌ید سمایل حوسینی له شاری کرمانشا که گو‌قاری گزینگ ژماره ۲۳ به‌هاری سالی ۱۹۹۹ بلاوی کردۆته‌وه."

سه‌رچاوه و کتیبه‌کان:

۱- ناله‌ی جودایی. به‌غدا، ۱۹۷۹

۲- لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر ناله‌ی جودایی، خریندنه‌وه‌یه‌کی فه‌لسه‌فی- فیمینیسستی. شه‌هلا ده‌باغی، ۲۰۰۷، زانکۆی سو‌دیرتۆرن.

۳- مامۆستا هیمن و نامه و دوکیۆمیتنته‌کانی. کۆکه‌روه و نامه‌کار: فارووق فه‌ره‌اد، ۲۰۱۶

۴- چه‌پکت گول، چه‌پکت نه‌رگیز. مه‌هاباد ۱۳۷۸. وتوویژی مامۆستا هیمن له‌گه‌ل فه‌ره‌اد شاکه‌لی سالی ۱۹۸۵.

- 5- Den Okända texten.Olsson, 1998.
- 6. Fasans makt. Julia Kristeva, 1990.
- 7. Stabat mater. Julia Kristeva, 1992.
- 8. Om poesi. Eliot, 1958.